

Waldemar Ireneusz Oszczęda

UDZIAŁ SŁOWACJI W NIEMIECKIEJ WYPRAWIE WOJENNEJ PRZECIWKO POLSCE W ROKU 1939

Wstęp

W *Almanachu Muszyny* 2002 opublikowana została relacja Stanisława Heilmana i Jerzego Krzysia pt. *Działania wojenne w okolicach Muszyny 1-6 września 1939 roku*. Treść artykułu zainteresowała mnie tak, że postanowiłem go uzupełnić w oparciu o słowackie źródła wojskowe, dotyczące opisanego okresu. W tym celu udałem się między innymi do słowackiego Wojskowego Archiwum Historycznego, gdzie dzięki uprzejmości i współpracy jego kierownictwa dotarłem do odpowiednich materiałów i dokumentów historycznych. W wyniku moich dotychczasowych badań i dociekań powstała niniejsza relacja, choć na pewno trudno ją uznać za wyczerpanie tematu.

Sytuacja ogólna przed napaścią na Polskę

Zakończenie I wojny światowej spowodowało mnóstwo ważnych zmian politycznych i gospodarczych w Europie. Nastąpiło załamanie dotychczas istniejącego w Europie podziału i „status quo”, określonego w przeszłości Kongresem Wiedeńskim (1815 r.). W wyniku nowej, sprzyjającej sytuacji i dążeń do uzyskania własnego niepodległego bytu państwowego w Europie środkowej pojawiły się zupełnie nowe (np. Czechosłowacja) lub odrodziły się stare (np. Polska) państwa narodowe.

Przy ustalaniu przebiegu wspólnej granicy polsko-czechosłowackiej, wkrótce po zakończeniu działań wojennych, doszło do zatargów i różnic między obydwoma państwami co do jej kształtu. Czechosłowacja od samego początku starała się przede wszystkim o utrzymanie na swoim terytorium linii kolejowej Bohumín-Košice (tj. wiodącej z morawskiego Bogumina do słowackich Koszyc), karwińskiego zagłębia węglowego oraz jak największego obszaru Śląska Cieszyńskiego, dążąc do wyznaczenia wspólnej granicy z Polską aż na rzece Wiśle.

Polska natomiast była odmiennego zdania, roszcząc sobie pretensje terytorialne nie tylko do Śląska Cieszyńskiego, którego obszar stanowiły również tereny położone na zachód od Olzy (Zaolzie), zwłaszcza powiat cieszyński, frysztacki i frydecki, lecz też do zamieszkiwanych przez górali obszarów Orawy, Jaworzyny i Spiszą, leżących na styku Polski i Słowacji.

W przypadku obszarów góralszczyzny rząd czechosłowacki, który reprezentował Czech, Eduard Beneš (Edward Benesz) - jako minister spraw zagranicznych, w gruncie rzeczy nie przeciwstawiał się ich znalezieniu się w granicach terytorium polskiego i był

skłonny do ustępstw na rzecz bardziej ważnego dla siebie Zaolzia. Do plebiscytu, który miał rozstrzygnąć zatarg, nie doszło, ponieważ 10 lipca 1920 roku ministrowie spraw zagranicznych Czechosłowacji (E. Beneš) i Polski (W. Grabski) poinformowali w belgijskim uzdrowisku morskim Spa przedstawicieli mocarstw zachodnich o osiągnięciu porozumienia. Sprawa spornych obszarów Orawy i Spiszą miała dla Czechosłowacji drugorzędne znaczenie i gotowa była ona przyjąć kompromis, ustępując w niektórych kwestiach.

W Paryżu 28 lipca 1920 roku odbyła się konferencja, która decyzją Rady Ambasadorów potwierdziła wcześniejsze ustalenia i porozumienia w polsko-czechosłowackich sprawach granicznych. Później, w dniu 10 sierpnia 1920 roku, podpisana została umowa graniczna, na mocy której część obszaru Śląska Cieszyńskiego (Zaolzie) przypadła Czechosłowacji. Natomiast część obszaru Orawy i Spiszą znalazła się na terytorium Polski.

Problem granicy polsko-słowackiej nie został niestety w 1920 roku rozwiązany do końca i sprawa sporu o niektóre niewielkie obszary ciągnęła się do 1924 roku, gdy nastąpiła kolejna zmiana granicy. W 1924 roku Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze potwierdził decyzję Rady Ambasadorów.

Decyzje międzynarodowych komisji rozjemczych nigdy jednak nie były w stanie ostatecznie rozwiązać kwestii granic i zażegnać konfliktów, które zaciążyły na całości kształcie stosunków między Polską i jej południowym sąsiadem, zwłaszcza Słowacją. Dążenia do rewizji granicy polsko-słowackiej znów odżyły po Układzie Monachijskim, gdy 1 października 1938 roku rząd czechosłowacki zgodził się na żądania Polski dotyczące Zaolzia, części Orawy i Spiszą.

W tym kontekście łatwiej zrozumieć późniejsze postępowanie rządu słowackiego, który - w poczuciu krzywdy wyrządzonej Słowacji w okresie międzywojennym przy ustalaniu przebiegu granic (1920, 1924 i 1938) - uległ naciskom III Rzeszy i dał się wciągnąć do wyprawy wojennej przeciwko Polsce. Armia słowacka zajęła tereny wcześniej przyłączone do Polski, a Adolf Hitler wyraził w roku 1940 zgodę na ich przyłączenie do terytorium Państwa Słowackiego.

* * *

W dniach 29-30 września 1938 roku odbyła się w niemieckim Monachium wspomniana konferencja dyplomatyczna, w której udział wzięli czołowi politycy Wielkiej Brytanii, Francji, Niemiec i Włoch. W wyniku podpisania przez Chamberlaina, Daladiera, Hitlera i Mussoliniego dokumentu końcowego, zwanego Układem Monachijskim, nastąpił proces powolnego, lecz postępującego rozkładu Czechosłowacji. Osłabione, niezdolne po odstąpieniu Sudetów do obrony własnymi siłami i targane problemami wewnętrznymi, państwo Czechów i Słowaków wkrótce po Monachium zostało przez agresywny faszyzm niemiecki rozbite. Na ponad sześć lat znikło z mapy Europy.

W marcu 1939 roku nastąpiła likwidacja Czechosłowacji przez Niemcy. W dniu 14 marca 1939 roku, za zgodą z woli niemieckiego kanclerza Adolfa Hitlera, Słowacja wystąpiła ze wspólnego państwa z Czechami. Słowacki parlament ogłosił powstanie

własnego państwa Słowaków, na czele z drem Jozefem Tiso. Dzień później, 15 marca, wojska niemieckie wkroczyły na obszary czeskie i morawskie, zajmując je bez jednego wystrzału i straty. Następnego dnia okupanci ogłosili Protektorat Czech i Moraw.

W dniach 19-23 marca 1939 roku hitlerowskie Niemcy zawarły ze Słowacją tzw. umowę o ochronie Państwa Słowackiego przez III Rzeszą Niemiecką, która formułowała całokształt stosunków politycznych, gospodarczych, militarnych i innych między Słowacją a Niemcami, podczas całego okresu II wojny światowej. W ramach tej właśnie umowy aktywnie współpracujący z hitlerowskimi Niemcami rząd słowacki zdecydował później o udziale wojsk słowackich w agresji niemieckiej na Polskę oraz w działaniach po stronie armii niemieckich na frontach II wojny światowej.

Chociaż po niespodziewanej napaści przez Węgry w marcu 1939 roku armia słowacka jeszcze nie zdążyła się porządnie skonsolidować, to jednak już jesienią tego samego roku wciągnięta została przez niemieckich oraz własnych polityków do kolejnego konfliktu zbrojnego i nowej awantury wojennej. Niemcy w różny sposób wpływali na przedstawicieli Słowacji, chcąc, aby terytorium tego kraju było jednym z punktów wyjściowych do planowanej przez nich napaści na Polskę we wrześniu 1939 roku, a także, aby armia słowacka wzięła w niej udział.

Niektórzy politycy słowaccy - żądni szeroko pojętej współpracy i podporządkowania się we wszystkim III Rzeszy Niemieckiej - (np. Wojtech Tuka, Alexander Mach i im podobni) wyjaśniali i przekonywali własne społeczeństwo, że Słowacja bierze udział w napaści na Polskę w celu ochrony własnych interesów państwowych oraz „naprawienia krzywd”. Tymi miało być przede wszystkim zachowanie i zabezpieczenie niepodległości przed „agresywnym sąsiadem” oraz dążenie do przeprowadzenia zmian terytorialnych, dotyczących części Orawy i Spiszą (Jaworzyna) odstąpionych Polsce przez Czechosłowację w roku 1920, na mocy decyzji pokojowych Rady Ambasadorów, wraz z niewielkimi terenami Kysúc i Tatr przyłączonych do Polski po Układzie Monachijskim w 1938 roku.

Zorientowani na Niemcy i Hitlera politycy twierdzili, że - po zakończeniu walk obronnych z Węgrami - Słowacja znalazła się pomiędzy dwoma nieprzyjaciółmi. Oprócz tradycyjnego wroga - Węgrów - drugim słowackim nieprzyjacielem miała być Polska, która już wcześniej dostała swoją część z terytorium słowackiego, lecz jej to podobno nie wystarczyło. Starano się o uzyskanie i opublikowanie różnych faktów, świadczących o nieprzyjacielskich zamiarach lub bodaj wrogim stosunku Polski do Słowacji. Proniemiecka propaganda wykorzystała też w tym celu niektóre nieprzemyślane i niezbyt dyplomatyczne wystąpienia polskich polityków, którzy po rozbiciu Czechosłowacji i rozpoczęciu niemieckiej okupacji Czech i Moraw, mniej lub bardziej otwarcie popierali usiłowania Węgier, zmierzające do opanowania i zajęcia Słowacji. Takie na przykład, jak w niedawno ujawnionej uwadze węgierskiego ministra spraw zagranicznych Csáky'ego, który w telegramie adresowanym do ambasadora węgierskiego w Warszawie napisał: *Polski minister spraw zagranicznych J. Beck interesował się tym, czy Węgry porozumiały się z Niemcami, jeżeli chodzi o Słowację. Jeżeli tak, to co? W interesie Polski jest, aby cała Słowacja została przyłączona do Węgier.* Tego typu

wiadomości, zawierające nieprzychylnie dla Słowacji stanowiska i świadczące o nieprzyjacielskich zamiarach Polski, nie były - dzięki dobrze działającemu wywiadowi i propagandzie niemieckiej - rządowi słowackiemu nieznane. Dlatego nie można się wcale dziwić, że Słowacja została później jedynym sojusznikiem Trzeciej Rzeszy (poza tajnym - Rosją Radziecką), biorącym aktywny udział w wojnie przeciwko Polsce.

Zaplecze Luftwaffe i Wehrmachtu

Obiektywnie przyznać należy, że Słowacja miała wyjątkowe znaczenie dla Hitlera podczas przygotowania i realizacji agresji na Polskę we wrześniu 1939 roku. Mając na względzie własne korzyści i zamiary przyszłych podbojów Europy, Niemcy w ultimatywny sposób najpierw popierali autonomiczne dążenia Słowaków w ramach Republiki Czechosłowackiej, a później zmusili ich do uniezależnienia się od Pragi i proklamowania własnego państwa. W danych okolicznościach potrzebowali wewnętrznym rozkładem Czechosłowacji uzasadnić bezprecedensową okupację Czech i Moraw. Słowacja również w planach niemieckiej agresji wykorzystana być miała jako obiekt przetargu w zamian za ewentualne ustępstwa Polski w sprawie Wolnego Miasta Gdańsk i tzw. „polskiego korytarza”. Rząd w Berlinie brał także w razie potrzeby pod uwagę podział Słowacji między Niemcy, Węgry i Polskę. Gdy jednak naciski na Polskę nie przyniosły Niemcom w końcu marca 1939 roku spodziewanych rezultatów, nastąpiła zmiana ich polityki względem Słowacji. Hitlerowska dyplomacja przyjęła w stosunku do nowego sojusznika dwie zasadnicze koncepcje polityczne: budowanie Państwa Słowackiego jako wzorowego satelity (*Visitenkarte*) oraz wykorzystanie go jako karty przetargowej w rozmowach z Polską i Węgrami. W celu realizacji swoich zamierzeń i lepszego kontrolowania Słowaków, utworzono nawet niemiecką misję wojskową w Bratysławie, która zadbać miała o przestrzeganie warunków umowy ochronnej. Wtedy też ograniczony został bezprawny pobyt niemieckich celników, straży granicznej i policji w tzw. „strefie ochronnej” Protektoratu Czech i Moraw, sięgającej około 30 km w głąb terytorium Słowacji (wzdłuż prawego brzegu Wagu), rabowanie magazynów wojskowych i niekontrolowany wywóz broni ze Słowacji. Po tym, jak w Berlinie podjęta została w pierwszej połowie sierpnia decyzja o zbrojnej agresji przeciwko Polsce, przystąpiono do przygotowania Słowacji do wspólnego ataku. Choć stan armii słowackiej w warunkach pokojowych wynosić miał 25 tysięcy żołnierzy, to jednak w przypadku mobilizacji wojennej osiągnąć mógł 125 tysięcy osób. Planując wciągnięcie Słowaków do wojny, ich rządowi pozostawiono do dyspozycji materiał na uzbrojenie 150-tysięcznej armii, który miał trafić pierwotnie do magazynów Wehrmachtu.

Działania na terenach słowackich umożliwiały Niemcom stworzenie zagrożenia dla całej południowej granicy Polski, którą chroniły naturalne wzniesienia Karpat. Armia polska, pozbawiona takiej ochrony i niespodziewająca się ataku ze strony sąsiada, z którym Polska utrzymywała normalne stosunki dyplomatyczne, musiała zostać w ten sposób zaskoczona i zdana na łaskę nieprzyjaciela. Ze znacznym wyprzedzeniem, jeszcze przed napadnięciem Polski, niemieckie przedstawicielstwo i dowództwo wojskowe w Słowacji przeprowadziło odpowiednie przygotowania. W kwietniu 1939 roku do sło

wackiego Ministerstwa Obrony Narodowej wprowadzono niemieckich doradców wojskowych, których zadaniem było dostosowanie armii słowackiej do wymogów niemieckiej dyscypliny wojskowej oraz przygotowanie przejścia armii niemieckiej przez Słowację na Polskę. W lecie roku 1939 przebudowano i odpowiednio przygotowano drogi, mosty i linie kolejowe - według wskazówek i potrzeb III Rzeszy.

Po rozmowach niemiecko-słowackich, prowadzonych w dniach 20 i 21 sierpnia 1939 roku, rząd słowacki przychylił się do żądania dowództwa wojsk niemieckich i podjął decyzję o udostępnieniu Niemcom prawie całej słowackiej infrastruktury komunikacyjnej, łącznie z lotniskami leżącymi w pobliżu granicy z Polską. W ten sposób na lotnisko w Spišskej Novej Vsi (Spiskiej Nowej Wsi) przybyła niemiecka jednostka desantowa i zaopatrzeniowa Luftwaffe, której zadaniem było zaopatrzenie słowackich magazynów wojskowych i lotnisk w odpowiednie materiały do prowadzenia wojny. W magazynach Kvemica i na lotniskach Piešťany, Žilina, Spišská Nová Ves i Vinné, z których mogły startować bombowce i samoloty do nalotów na Polskę, rozpoczęło się gromadzenie paliwa lotniczego i amunicji. Do Spiskiej Nowej Wsi na przykład dostarczono sześć wagonów pięćsetkilogramowych bomb lotniczych i 200 tysięcy litrów benzyny lotniczej.

W końcu sierpnia Niemcy przejęli ochronę przeciwlotniczą i lądową mostów wzdłuż całej linii kolejowej Bratislava - Trenčín - Žilina - Spišská Nova Ves - Prešov. W tym samym też czasie przez Słowację przeszły niemieckie jednostki pancerne, konne i piesze, zajmując pozycje wyjściowe do ataku na słowacko-polskiej granicy.

Wyprawa wojenna przeciwko Polsce

Jednocześnie z wymienionymi krokami Niemców, dowództwo słowackie podjęło decyzję o tym, aby służbę graniczną na gorącej granicy słowacko-węgierskiej przejęły zmilitaryzowane oddziały Hlinkovej gardy (Gwardii Hlinki). W ten sposób wzmocniona została armia słowacka, która po ogłoszonej 28 sierpnia 1939 roku mobilizacji rezerwistów mogła być w szybkim tempie przygotowana do wyprawy na Polskę. Pod kryptonimem „Bernolák” utworzona została armia polowa o liczbie docelowej ponad 150 tysięcy osób, składająca się z trzech dywizji (*Jánošík*-dowódca płk. Pulanich, *Škultéty* - dowódca gen. Čunderlík, *Rázus* - dowódca płk. Malár) oraz utworzonej później zmotoryzowanej grupy bojowej w sile dywizji (*Kalinčiak* - dowódca ppłk. Imro), którą oprócz piechoty tworzyły również oddziały artylerii, lotnictwo oraz pociąg pancerny. Stan liczebności armii słowackiej kulminował około 20 września 1939 roku, gdy wraz ze zmobilizowanymi rezerwami przedstawiał łącznie (podobno) 151 306 żołnierzy i oficerów.

Jednostki słowackie w dniu 30 sierpnia 1939 roku przerzucone zostały pod północną granicę Słowacji, włączone do niemieckiego zgrupowania *Heeresgruppe Siid* oraz podporządkowane 14. armii niemieckiej, której dowódcą był generał pułkownik W. List. W dniu 1 września 1939 roku, o godz. 5.00, przy boku niemieckiego agresora ruszyły do ataku na Polskę. Minister obrony narodowej Słowacji, generał Ferdinand Čatloš, jako głównodowodzący wojsk słowackich wydał bowiem słowackim żołnierzom roz

kaz do przekroczenia polsko-słowackiej granicy państwowej. We wspomnianym rozkazie, opublikowanym później w prasie słowackiej (np. w gazecie „Slovák” z 3.09.1939) między innymi stwierdził, że *znów naród słowacki, słowackie wojsko stoi przed próbą historyczną. Własne interesy połączyły je z armią niemiecką i przeciwstawiły stosunkom z Polską, z którą od teraz zaczęły się wrogie stosunki.*

Warto zaznaczyć, że Słowacja i Polska utrzymywały ze sobą normalne stosunki dyplomatyczne. Między obydwojma państwami nie było bezpośrednich powodów do spięć i konfliktów. Polska nie wypowiedziała wojny Państwu Słowackiemu, ani go nie napadła.

Mimo zobowiązania Niemiec, że wojsko słowackie nie będzie brało udziału w operacjach wojennych poza granicami Słowacji, szef niemieckiej misji wojskowej gen. por. E. Engelbrecht nakazał słowackiemu ministrowi obrony narodowej (gen. F. Čatloš), aby jednostki słowackie zaatakowały Polskę na wschód od Tatr i w rejonie Przełęczy Dukielskiej. Chociaż Čatloš nie miał politycznego prawa do takiego działania, jednak polecenie wykonał.



Gen. Čatloš i gen. Engelbrecht

Na rozkaz z Berlina i Bratysławy, dnia 1.09.1939 roku armia słowacka przyłączyła się do kampanii niemieckiej przeciwko Polsce, zajmując przede wszystkim miejscowości, które w wyniku ustaleń komisji rozjemczych i umów pokojowych z roku 1920 Czechosłowacja odstąpiła Polsce w zamian za zajęte przez oddziały czeskie obszary Zaolzia. Działania wojsk słowackich ograniczyły się właściwie jednak do pasa przygranicznego. Współpracując z Niemcami, przeprowadziły one

atak na Polskę z odcinka Tvrdošín - Kežmarok. W operacjach wojskowych i w wojnie wrześnieowej przeciwko Polsce wzięło bezpośredni udział ponad 50 tysięcy (51306) żołnierzy słowackich.

„Lilia” czyli lotnictwo słowackie w natarciu

Przygotowaniami do uderzenia na Polskę objęte zostało również słowackie lotnictwo, które oznaczono kryptonimem „Lilia”. Najpierw w stan gotowości bojowej postawione zostały cztery eskadry obserwacyjne z samolotami Letov Š-328 i 64. eskadra zwiadu lotniczego z różnorodnym parkiem lotniczym. Później uaktywniono również cztery eskadry myśliwskie, które tworzyły przeważnie samoloty Avia B-534 i trzy oddziały artylerii przeciwlotniczej. Wymienione słowackie oddziały lotnicze wraz z niemieckimi siłami lotniczymi, rozmieszczonymi przejściowo w Słowacji, posiadały nad

słabymi i niewielkimi jednostkami polskiego lotnictwa, stacjonującymi w rejonach południowej Polski, wyraźną przewagę.

W ataku na Polskę wzięły udział dwie eskadry myśliwskie (39. i 40.) z dwudziestoma samolotami Avia B-534 oraz samoloty 16. eskadry obserwacyjnej (około 10 samolotów Letov Š-328) lotnictwa słowackiego, które podczas kampanii wrześniowej wspierały atakujące wojska lądowe, eskortowały niemieckie samoloty bombowe, niszczyły bombami polskie trasy komunikacyjne, zrzucały ulotki propagandowe i zapewniały utrzymanie łączności.

Lotnictwo polskie w wyniku masowego i niespodziewanego ataku niemieckiego zostało sparaliżowane i praktycznie zniszczone zaraz na początku walk wrześniowych. Jego działanie ograniczało się przeważnie tylko do lotów obserwacyjnych i zwiadowczych. Mimo to już 1 września 1939 roku nad terytorium Słowacji przedostały się dwa polskie samoloty.

Jednemu z polskich pilotów udało się wtedy, mimo ostrzału ochrony przeciwlotniczej, przedostać na samolocie PZL-23 nad lotnisko w Spišskej Novej Vsi i obfotografować je. Słowackie Avie B-534 nie mogły przeciwko Polakowi wystartować z powodu kłopotów ze sprężonym powietrzem, które uniemożliwiły uruchomienie silników. Podobna sytuacja powtarzała się przez następne dni września, gdy pojedyncze samoloty polskie przelatywały głównie nad przygranicznym obszarem Słowacji, próbując sporadycznie i bez większego powodzenia atakować słowackie jednostki wojskowe. Ostrzelały na przykład koło miejscowości Habura słowacki samochód wojskowy i oddział piechoty w Preszowie. I chociaż nie wyrządziły większych szkód (nie było ofiar w ludziach), to jednak zmusiły dowództwo słowackie do przerzucenia w dniu 6 września w rejon wschodniej Słowacji niewielkich sił powietrznych. Na polowe lotnisko Ňaršany (Niarszany - obecnie Ražňany, czyli Ražniany) w pobliżu miasta Prešov i Kamenica nad Cirohou (blisko Humenného), przesunięte zostały klucze złożone z trzech samolotów Avia B-534. Ich zadaniem było ograniczenie lotów obserwacyjnych i bojowych polskiego lotnictwa nad obszarem wschodniej Słowacji. Jeszcze tego samego dnia doszło do pierwszego spotkania lotników słowackich z polskimi w powietrzu. W dniu 6 września 1939 roku polski samolot obserwacyjny Lublin

R-XIII D, który pilotowali por. Edward Porada i kapitan Marian Piasecki, przedostał się nad terytorium słowackie aż do rejonu na północny zachód od Preszowa. Z lotniska polowego przy tym mieście wystartował przeciwko niemu klucz trzech Avii, których pilotami byli kapitan



Avia B-534 w kluczu

(rotnik) František Hanovec oraz kaprale Martin Žiaran i Viliam Jaloviar. Po krótkiej walce powietrznej polski samolot został trafiony i spadł, płonąc, na ziemię, na obszarze miejscowości Ostrovany (nieдалеко Preszowa). Obydwaj członkowie polskiej załogi samolotu zginęli i pochowani zostali na cmentarzu wojskowym w Preszowie.

Było to pierwsze zwycięstwo lotników słowackich w walce powietrznej. Jeden ze zwycięskich pilotów słowackich, kapral Viliam Jaloviar, zginął wkrótce w wypadku,

Niesprzyjająca lotom pogoda, panująca w Karpatach w pierwszym tygodniu września, wyraźnie ograniczyła bojową aktywność lotnictwa słowackiego i niemieckiego, które w tym czasie przelatywało tylko nad Słowacją. Jego celem były wtedy naloty Lwowa i jego okolicy oraz atakowanie celów wojskowych i gospodarczych w południowej Polsce. Później przerzucone zostały do Słowacji znaczne siły powietrzne niemieckiej Luftwaffe, które tworzyły samoloty bombowe Dornier Do-17 Z, Junkers 87 B. 1-Stuka i samoloty myśliwskie Messerschmitt Bf-109. Operowały z lotnisk Spišská Nová Ves i Vinné do 23 września 1939 roku.

Samoloty słowackie z lotniska Vinné (nieдалеко miasta Michalovce) latały jako eskorta i ochrona niemieckich „Stukasów”, które bombardowały cele w południowej Polsce, a także koło Lwowa. I tak na przykład w dniu 9 września 1939 roku współdziałały z niemieckimi samolotami szturmowymi (Stukasy) przy nalocie stacji kolejowych Drohobycz i Stryj, podczas którego zestrzelony został plutonowy Viliam Grůň. Pilot wylądował na uszkodzonej maszynie Avia B-534 poza linią frontu i został wzięty do polskiej niewoli. Pod osłoną nocy udało mu się jednak zbiec. Po trzech dniach dramatycznej ucieczki trafił na pierwszą linię frontu wojsk niemieckich pod Baligrodem i stąd później do macierzystej jednostki lotniczej. Jego samolot zniszczyli wycofujący się żołnierze polscy. Po 8 września 1939 roku nastąpiło całkowite sparaliżowanie czynności lotnictwa polskiego, które było zniszczone i nie mogło właściwie w ogóle walczyć.

Piloci słowaccy latali dalej z niemieckimi samolotami bombowymi na odległość 60--90 km w głąb terytorium Polski. W dniu 17 września współdziałali z pilotami niemieckimi przy nalocie na Hluboczek Wielki, którego ochronę przeciwlotniczą stanowili czescy i słowaccy legionieści. W ten sposób po raz pierwszy - lecz nie ostatni - podczas drugiej wojny światowej Słowacy walczyli przeciwko Słowakom.

Po przesunięciu się Niemców w głąb obszaru Polski, lotniska słowackie straciły swoje znaczenie. Lotnictwo polskie było pokonane, nie przedstawiało więc już żadnego zagrożenia i przeszkody dla bombowców niemieckich. Samoloty Luftwaffe przerzucone zostały z lotnisk słowackich na tereny polskie. Dalszy pobyt lotników słowackich w pobliżu granicy z Polską już nie był potrzebny i dlatego 18 września 1939 roku powrócili oni z powrotem na lotnisko Piešťany.

Samoloty niemieckiej Luftwaffe natomiast przerzucone zostały w końcu września za posuwającą się naprzód w głąb Polski armią lądową Wehrmachtu, która - po zdradzieckiej i niespodziewanej napaści ZSRR na Polskę - ramię w ramię z Armią Czerwoną likwidowała resztki polskiego oporu na południu Polski.

Działania wojenne w świetle słowackich dokumentów wojskowych

Tajny raport dotyczący liczby rezerwistów zmobilizowanych i powołanych do Armii Słowackiej w związku z atakiem na Polskę

3. Wyższe Dowództwo

Nr rej. 5091 taj./l.org.1939

dot.: Mobilizacja rezerwistów-meldunek

Prešov, 1.9.1939

Główne Dowództwo Wojskowe
1. Wydział /do rąk p.ministr a¹/
Bratysława

Melduję liczebność Rázusa²:

1. pułk piechoty:

a) liczba zmobilizowanych (powołanych) rezerwistów,
b) liczba dotychczas przybyłych.

2. pułk piechoty:

a) 106 oficerów, 7375 żołnierzy,
b) 52 oficerów, 2020 żołnierzy.

V. sam. batalion:

a) 147 oficerów, 6789 żołnierzy,
b) 26 oficerów, 1358 żołnierzy.

VI. sam. batalion:

a) 3705 osób,
b) 10 oficerów, 1765 żołnierzy.

3. pułk artylerii:

a) 3500 osób,
b) 2 oficerów, 45 żołnierzy.

4. pułk artylerii:

a) 22 oficerów, 1267 żołnierzy,
b) 220 żołnierzy.

JOP UI:

a) ~~106 oficerów, 7375 żołnierzy,~~³
b) ~~52 oficerów, 2020 żołnierzy.~~

Batalion łączności:

a) 17 oficerów, 1465 żołnierzy,
b) 6 oficerów, 202 żołnierzy

Oddział samochodowy:

a) -,
b) 1 oficer, 135 żołnierzy.

Zaopatrzenie frnagazvhl:

a) -,
b) 51 osób.

Szpital polowy:

a) -,
b) 6 oficerów, 117 żołnierzy.

a) 605 osób,
b) 16 oficerów, 199 żołnierzy.

Uwagi: Przyczyny powolnej mobilizacji są następujące:

Każda jednostka otrzymała około 1/3 zmobilizowanych z miejsca dyslokacji i pobliskiej okolicy, około 1/3 z sąsiedniej WKU i około 1/3 ze Słowacji zachodniej. Ewidencja rezerwistów we WKU i instytucjach zastępczych w wyniku wydarzeń marcowych⁴ nie była jeszcze zakończona (dokładna). Adresy rezerwistów nie są jeszcze w porządku.

Mnóstwo rezerwistów przebywa obecnie na robotach w Niemczech (powołania są wracane z powrotem).

Możliwości transportowe na wschodzie są bardzo złe.

Wyższy Dowódca:
Plk. Naczeln. Sztabu *August Malár*

Wyjaśnienia do tekstu:

1. Odręczny dopisek
2. „Rázus” był kryptonimem 3. Dywizji Armii Słowackiej
3. Obok tekstu w maszynopisie znajduje się odręczny dopisek: *zapisane błędnie (dotychczas nie meldował)* - wraz z nieczytelną parafką
4. Chodzi tutaj o tzw. „małą” wojnę **W** końcu marca 1939 roku pomiędzy Węgrami i Słowacją, w wyniku której Węgrzy zajęli i okupowali około 1/3 ówczesnego terytorium Słowacji (tereny południowe i wschodnie z Koszycami).

Raport wojskowy [prawdopodobnie z 1. 09.1939. godz. 24.00]

Dowództwo Simko melduje: sytuacja własnych jednostek Šima*: przednie oddziały znajdują się na linii Nižná Poľana [*Nižná Polianka*], kóta 592 wzdłuż drogi (w punktach wyjściowych swoich ugrupowań) - granica państwowa aż po kotę 723 (pod napisem Huta Polanka) - granica państwowa do [*punktu*] tryg. 734 Šarbov - kóta 400 - kóta 479 - Krajná Bystrá - Vyšný Komárnik (połud. skraj) kóta 513 - kóta 576 - kóta 431 - Prikra - granica państwowa. Jeżeli chodzi o раннего jeńca polskiego melduję, że zmarł. Nie znaleziono u niego nic, co by umożliwiło identyfikację jednostki, z której pochodził. Zamiast niego wzięty został do niewoli nowy polski żołnierz. Rozkazałem i zarządziłem wstępnie go przesłuchać. Dotychczas nie otrzymałem meldunku. Jednocześnie skieruję go do Preszowa. O wyniku będę meldował. Ogólnie: z naszej strony po incydencie na Przełęczy Dukielskiej 1 zabity, 15 rannych, po stronie polskiej 1 oficer, 5 żołnierzy zabitych i 8 rannych. Przyczyną incydentu na Przełęczy Dukielskiej było głównie to, że polski oficer przyszedł agitować między wojsko słowackie. Ci [*żołnierze słowaccy*] chcieli go zabrać do niewoli, lecz on się zaczął bronić, na co pospieszyła mu na pomoc jednostka polska, która później przeszła do ataku. Jutro zamierzam przeprowadzić 2 większe akcje, i tak:

1. koło Muszynki (Przełęcz Tylicka) wyrównać granicę. Przedsięwzięcie będzie wykonane trzema plutonami ze wsparciem plutonu *p[ojazdów] o[pancerzonych]* i plutonu czołgów, oraz jednej baterii artylerii

2. na Przełęczy Dukielskiej z celem wyparcia jednostki nieprzyjaciela z naszego terytorium. Przedsięwzięcie będzie wykonane w sile około 6 plutonów piechoty, jednego plutonu karabinów maszynowych i jednej baterii. Oprócz tego na froncie zamierzam przeprowadzać tylko mniejsze zwiady w miejscach i kierunkach, gdzie dotychczas nie stwierdzono nieprzyjaciela. Polacy koło Muszyny przekazali naszym, aby się nie posuwali naprzód, że do Słowaków nie chcą strzelać. Wydaje się, że tego rodzaju propaganda działała na całym froncie.

*Rázus***

Wyjaśnienia do tekstu:

*Šimo — 2. pułk piechoty „Rázusa”

**Rázus — 3. Dywizja Armii Słowackiej

Bernolák - 2. Wydział. Numer 11018/poufne 1939

Stanowisko dowództwa dnia 30 sierpnia 1939 o godz. 12.00

Przegląd wiadomości nr 1

1. Polska

Według różnych wiadomości do 30 VIII 1939 w strefie obszaru przygranicznego poza zasięgiem polskiej straży granicznej, na odcinku od Korbielowa aż po wsch. granicę naszego państwa, stwierdzone były jednostki V. Korpusu Armii /Kraków/ i X. Korpusu Armii /Przemyśl¹/. Związek tych wyższych jednostek jest naruszony w wyniku przetrzucenia innych nowych jednostek do ich rejonu [działania].

- Korbielów: 1 oddział artylerii lekkiej, 1 chorągiew ułanów /niepotwierdzone/,
- Przyborów: 1 batalion piechoty /niepotwierdzone/,
- Sucha [Beskidzka]: dowództwo 12. Dywizji, 54. pułk piechoty, oddział artylerii górskiej,
- Zawoja: 1 batalion z 28. pułku piechoty, oddział artylerii lekkiej, to ostatnie - niepotwierdzone,
- Maków: 1 oddział artylerii lekkiej /niepotwierdzone/,
- rejon Lipnica Mała - Jabłonka - Chyżne: 40. pułk piechoty, 1 oddział artylerii lekkiej, jeden oddział kawalerii /ostatnie dwa niepotwierdzone/,
- Chochółów: dowództwo 9. Dywizji,
- Czarny Dunajec: 1 pułk strzelców podhalańskich, 1 batalion piechoty, 1 oddział artylerii górskiej /ten niepotwierdzony/, kompania tankietek i 35 samochodów ciężarowych,
- rejon Zakopane - Jaszczurówka - Bukowina - Jurgów: 22. pułk piechoty, 3. pułk strzelców podhalańskich, 1 oddział artylerii górskiej, 1 oddział artylerii lekkiej /ten niepotwierdzony/, 1 oddział tankietek o nieznaną liczbę,
- Nowy Targ: 18. pułk piechoty, lotnisko, na którym ma się znajdować 18 samolotów,
- Krościenko [nad Dunajcem]: 1 batalion piechoty /niepotwierdzone/,
- Stary Sącz: 1 oddział artylerii górskiej, 1 oddział czołgów i pojazdów opancerzonych /wszystko niepotwierdzone/,
- Nowy Sącz: 1 batalion cyklistów, 1 oddział artylerii lekkiej, 1 batalion saperów /wszystko niepotwierdzone/, 9. pułk lotnictwa,
- w rejonie Ryto - Piwniczna - Wierchomla - Żegiestów - Złockie - Muszyna - Krzówka² - Krynica Zdrój - Tylicz: 6. dywizja piechoty, 12. pułk piechoty, 6. pułk artylerii górskiej, 12. pułk kawalerii - wszystko potwierdzone. Jeden pułk artylerii lekkiej, 1 batalion cyklistów, 1 pułk piechoty /te trzy niepotwierdzone/,
- Grybów: 1 pułk artylerii ciężkiej,
- rejon Wysowa - Zdynia - Grab: 1 pułk piechoty, 1 batalion czołgów i pojazdów opancerzonych /wszystko niepotwierdzone/,
- rejon Polany - Dukla - Tylawa - Barwinek - Jaśliśka: 1 pułk piechoty, 1 pułk kawalerii, 2 oddziały artylerii lekkiej /to niepotwierdzone/, następnie jedna kompania tankietek /potwierdzona/,
- Krosno: dowództwo wyższej jednostki, 1 oddział artylerii lekkiej /niepotwierdzone/ - lotnisko,
- Wisłok Wielki: 1 batalion piechoty, 1 chorągiew kawalerii /niepotwierdzone/,
- Sanok: dowództwo 2. Dywizji, 2 bataliony czołgów i pojazdów opancerzonych,
- Lisko³: 3. pułk piechoty,

- Komańcza - Kalnica - Baligród - Łupków - Smolnik - Rabe - Wola Michowa - Balnica - Maniów - Cisną */[na] pln. [od miasta] Snina/*: 4. pułk piechoty, 38. pułk piechoty, 20. pułk kawalerii - potwierdzone. Następnie 1 pułk strzelców podhalańskich, 1 pułk artylerii ciężkiej, 2 chorągwie kawalerii */wszystko potwierdzone/*.

Na wschód od Cisny w strefie pogranicza polsko-węgierskiego są skoncentrowane podobno trzy polskie dywizje piechoty.

Według informacji z różnych źródeł w Polsce zarządzona była mobilizacja kartkowa do 56 lat. Mężczyźni narodowości rusińskiej *[Lemkowie]* przydzielani są tylko do służb pomocniczych. Armia polska w całym pograniczu słowacko-polskim buduje umocnienia i prowadzi przygotowania destrukcyjne.

Polscy urzędnicy byli wezwani przez urzędy do ewakuacji swoich rodzin w głąb kraju. Uciekinierzy z Polski potwierdzają informację, że kilku oficerów węgierskich odwiedziło w dniu 27.8. br. polskie miejscowości na pograniczu węgiersko-polskim */miejsca nie są znane/*.

Podsumowanie:

Ogólna wartość armii polskiej na odcinku armii słowackiej wynosi 2 korpusy armii z 3 dywizjami. Z rozmieszczenia armii polskiej przy słowacko-polskiej granicy widoczne są dwa miejsca silniejszej koncentracji:

1. Rejon na północ [od miasta] Stará Ľubovňa: ogólnie

ybatalionów piechoty
1 pułk artylerii ciężkiej
1 pułk artylerii lekkiej
czołgi */prawdopodobnie 1 kompania/*
2 bataliony cyklistów
3 chorągwie kawalerii
1 pułk lotniczy

2. Rejon na północ [od miasta] Medzilaborce: ogólnie

15 batalionów piechoty
5 chorągwi kawalerii
1 pułk artylerii ciężkiej
1 pułk artylerii lekkiej
1 batalion czołgów i pojazdów opancerzonych.

(...)[Pozostała część dokumentu (II.) dotyczy Węgier i sytuacji na pograniczu słowacko-węgierskim.]

Czytelny podpis: */-/*

Naczelnik Sztabu Bernolák:
mjr Novotný

Wyjaśnienia do tekstu:

1. Dotyczy Armii „Kraków” i Armii „Karpaty”
2. **Krżówka** oznacza prawdopodobnie skrót miejscowości Krzyżówka
3. **Lisko** jest starym, używanym jeszcze w okresie międzywojennym oznaczeniem miasta Lesko



Letov Š-328 w powietrzu

Bemolák-Numer 11.033. Poufne. 2.Wydział 1939 Stanowisko
dowództwa dnia 31 sierpnia 1939 o godz. 22.00

Przegląd wiadomości nr 2

1. Polska:

W ciągu dnia dzisiejszego na pograniczu polskim stwierdzone były następujące nowe polskie jednostki:

- Nowy Sącz: 18. pułk piechoty, 3. pułk KOP,
- Piwniczna: 1 oddział ochrony przeciwlotniczej **[działa]**,
- Krzówka²: 1 pułk strzelców podhalańskich - niepotwierdzone,
- Krynica Zdrój: 6. pułk piechoty i konwój z 50 wozami,
- Żydowskie: 1 chorągiew kawalerii,
- Tylawa: 1 pułk piechoty - dowództwo tego pułku znajduje się w Zawadce Rymanowskiej - niepotwierdzone,
- Jaśliska: 1 pułk piechoty - niepotwierdzone,
- Wisłok Wielki: 17. pułk piechoty,
- Rudawka: 1 kompania piechoty,
- Baligród: 1 oddział ochrony przeciwlotniczej **[działa]**,
- rejon Wola Michowa: 2 lotniska; na jednym stwierdzono 16 samolotów myśliwskich i 6 samolotów bombowych, na drugim 14 samolotów myśliwskich i 6 samolotów bombowych,
- Cisną: 1 batalion piechoty,

- rejon Podspády: jedna kompania piechoty na pozycjach bojowych na granicy w kierunku na Ždiar,
- rejon Łapsze Wyżne — Łapsze Niżne - kota 793: 1 oddział artylerii lekkiej,
- na kocie 982 /*[na]* pld.zach. *[od miejscowości]* Tylka/: urządzone stanowisko obserwacyjne,
- Krościenko: 1 bateria artylerii lekkiej,
- Leśnica: 1 kompania strzelców podhalańskich,
- Muszyna i Łółokie: 1 zmotoryzowany oddział artylerii, 10 tankietek, 2 kompanie saperów i 1 eskadra kawalerii,
- Tylicz /w kierunku granicy/: 1 eskadra kawalerii.

Doszły jeszcze następujące niepotwierdzone meldunki o rejonie *[na]* pld.zach. *[od miasta]* Sanok:

- Szczawne: 1 batalion piechoty,
- z Komańczy przerzucony został prawdopodobnie 1 batalion piechoty do Czystohorb,
- Wisłok Wielki: 2 kompanie piechoty i pluton saperów,
- Wisłoczek i Darów: po jednym plutonie (eskadrze) kawalerii,
- Czeremcha: 1 batalion piechoty,
- Lipowiec: 1 bateria artylerii lekkiej,
- Polana Surowiczna: 1 kompania piechoty.

Według wiarygodnych, jednak dotychczas niepotwierdzonych meldunków, z rejonu Komańcza

- Kalnica - Baligród - Cisną przerzucone zostały na nieznane miejsce jednostki kawalerii, lotnictwa i zmotoryzowane.

Budowa umocnień:

- wzdłuż linii kolejowej Leluchów - Muszyna zbudowane zostały po obydwu stronach toru podwójne zapory,
- na wschodniej stronie drogi Powroźnik - Krynica Zdrój zapory z drutu,
- rowy strzeleckie stwierdzone zostały na południe od osady Wapienne i 3 km *[na]* pld.zach. *[od miejscowości]* Tylicz.

W rejonie *[na]* pld.zach. *[orf miasta]* Sanok pierwsza linia rowów ciągnie się w odległości około 2-3 km od granicy. Nie jest ciągła, zbudowane są przeważnie odcinki rowów przeznaczone dla mniejszych jednostek.

Druga linia rowów ciągnie się po pld.zach. zboczach *[wzniesienia]* Kiczara *[Kiczera]* Długa.

Trzecia linia ma się znajdować na pld. *[od wzniesienia]* Bukowica. Powoływanie rezerwistów w Polsce jest kontynuowane.

W dniu 31 VHI 1939 o godz. 03.50 z działa na polskiej stronie oddane zostały 4 wystrzały. Jeden z pocisków można było dobrze obserwować, ponieważ doleciał na tereny polskie w rejonie *[na]* północ *[od miejscowości]* Vyšný Komárnik niedaleko od naszej granicy.

(...) *[Pozostała część dokumentu (II.) dotyczy Węgier i sytuacji na pograniczu słowacko-węgierskim.]*

Podsumowanie:

Polska: Zaobserwowane przerzucenie jednostek, głównie z rejonu Łupków - Cisną na dotychczas nieznane miejsce,

- nowymi jednostkami jest wzmacniany rejon Piwniczna — Krynica Zdrój,
- na ostatnich odcinkach na pograniczu nie zostały zaobserwowane większe przerzuty jednostek,
- budowanie umocnień prowadzone jest niemalże w całym przygraniczu.

(...)[Dwa następne zdania podsumowania dotyczą Węgier.]

Czytelny podpis: /—/

Naczelnik Sztabu Bernolák:
mjr Novotný

Wyjaśnienia do tekstu:

2. Krzówka oznacza prawdopodobnie skrót nazwy miejscowości Krzyżówka

Bemolák-Numer 11.041. poume. 2. Wydział 1939 Stanowisko dowództwa dnia 2 września 1939 o godz. 11.00

Przegląd wiadomości nr 3

I. Polska:

Z walk w ciągu dnia 1 LX 1939 uzyskane zostały następujące informacje:

- [na] północ [od rejonu] Łopuszna - Huba polskie jednostki zajmują południowe zbocza Beskidów Zachodnich /niepotwierdzone/,
- droga przy [miejscowości] Dembno⁴ jest zniszczona,
- mosty na zachód [od miejscowości] Niedzica zniszczone,
- na płn. od koty 1030 [na] północ [od miejscowości] Grywałd/ znajduje się artyleria ciężka [dokładniej grubego kalibru] na pozycjach bojowych o nieznannej sile,
- mosty przez Dunajec na pld. od Krościenka są zniszczone,
- w rejonie Krościenka stwierdzona 1 kompania piechoty na pozycjach bojowych,
- Piwniczna: 1 batalion piechoty na pozycjach bojowych,
- [na] południe [nd miejscowości] Tylicz: na drodze 1 kompania dział przeciwpancernych [dokładniej przeciwko wozom bojowym],
- w rejonie Nowy Sacz jest podobno mnóstwo wojska - prawdopodobnie rezerwy,
- w rejonie Jaśliska — Czeremcha — Komańcza - Łupków - Cisną: stwierdzone zostały tylko słabsze elementy piechoty,
- przy [miejscowości] Czeremcha są zniszczone mosty na drodze,
- [na] wschód [od miejscowości] Łupków w ciągu dnia wczorajszego zniszczony został wybuchem tunel, którego przednia część około 250 m od granicy słowackiej jest zupełnie zasypana.

Lotnictwo nieprzyjacielskie było aktywne:

- W dniu 1 września 1939: o godz. 11.00 jeden samolot bombowy zrzucał bomby na nasze jednostki w rejonie Javorina /Jaworzyna/,
- o godz. 12.25 kilka samolotów bombowych przeleciało na niewielkiej wysokości granicę państwową z kierunku Jaśliska na Niżny Komárnik. Meldunku o ich powrocie nie otrzymałem.

W nocy przeprowadzonych zostało kilka wypadów w strefie 3. Dywizji:

- Dubne /*[na] pld. wsch. [od miejscowości] Muszyna*/: nasz zwiad natrafił na polski zwiad w liczbie około 15 żołnierzy. Po wymianie ognia i walce na granaty ręczne wycofał się z powrotem na nasze terytorium. Własny zwiad ma 2 lekko rannych, Polaków poległo trzech,
- Cigelfka: pluton wysłany do rejonu Wysowa nie podał meldunku do godz. 06.00,
- Regetów i Zdynia: wysłane zwiady nie podały meldunków do 06.00.

Według meldunków z godz. 04.15 z kierunku *[miastu]* Nowy Targ słychać było kanonadę artyleryjską trwającą aż 12 minut. Źródło podaje, że wojsko niemieckie zajęło Nowy Targ. Linia styku z grupą Pulanich⁵ dotychczas nie była meldowana.

Budowa umocnień:

Według dotychczas uzyskanych informacji stwierdzone zostało kopanie rowów i jam strzeleckich w następujących rejonach:

- na pld. zboczach Beskidów Zachodnich na wschód od Nowego Targu w rejonie koty 667 aż po tryg. 1005 - rowy strzeleckie,
- na wschód od *[miasta]* Piwniczna na prawym brzegu rzeki Poprad, na zachodnim zboczu tryg. 1044 od napisu *[tablicy]* Sucha Struga aż do *[miejscowości]* Łomnica *[Zdrój]* zbudowane są rowy strzeleckie,
- na linii tryg. 1044 (*[na]* północ *[od miejscowości]* Mnišek nad Popradom) - kota 983 - kota 783 aż po drogę przy *[miejscowości]* Mochnaczka W. *[Wyżna]* znajdują się ciągle rowy strzeleckie,
- na zachód od *[miasta]* Piwniczna na południowych zboczach koty 1226 - tryg. 1255 - Radziejowa - koty 1025 ludność cywilna kopie rowy strzeleckie.

Pozostałe meldunki o budowie umocnień nie są dostatecznie potwierdzone. W całym polskim przygraniczu, zwłaszcza przy przejściach granicznych wybudowane są rowy i okopy strzeleckie, w większości uzupełnione zaporami z drutu.

W strefie działania 3. Dywizji w ciągu 1 września potwierdzone zostały niektóre meldunki, które już zawierał Przegląd wiadomości nr 1 i nr 2 /30 i 31 sierpień 1939/.

- Krościenko: 1 batalion piechoty i 1 bateria artylerii,
- Piwniczna: kawaleria /prawdopodobnie część 12. pułku kawalerii/, oddział ochrony przeciwlotniczej *[działa]* i jednostka cyklistów,
- Stary Sącz: 1 batalion czołgów i pojazdów opancerzonych, artyleria ciężka *[dokładniej grubego kalibru]*,
- Nowy Sącz: 18. pułk piechoty, 3. pułk KOP, 9. pułk lotnictwa, 1 batalion cyklistów i 1 batalion saperów,
- Grybów: 1. pułk artylerii, 1 pułk piechoty chyba podhalańczycy i nowy dostarczony meldunek mówi o obecności pociągu pancernego /potwierdzone/,
- Krzówka: 3. pułk strzelców podhalańskich, 6. pułk piechoty, 6. zmotoryzowany pułk artylerii ciężkiej *[grubego kalibru]*, kolumna konwoju z 60 wozami,
- Tylicz: 1 batalion piechoty, 1 eskadra kawalerii,
- Złockie: 1/12. batalion piechoty, zmotoryzowany oddział artylerii /1 5 dział/ i 1 eskadra kawalerii,
- Żegiestów: 11/12. batalion piechoty,
- Muszyna: m/12, batalion piechoty, 1 oddział artylerii lekkiej, 1 oddział wozów bojowych z 10 czołgami, 1 kompania saperów wyposażona w 36 pontonów,
- Krynica Zdrój: 6. zmotoryzowany pułk artylerii ciężkiej *[grubego kalibru]* /część/,

- Wysowa: 1 batalion piechoty,
- Zdynia: 1 batalion piechoty,
- Żydowskie: 1 chorągiew kawalerii,
- Tylawa i Barwinek: 1 batalion piechoty, 1 chorągiew kawalerii i 1 oddział artylerii lekkiej,
- Jaśliska: 1 batalion piechoty,
- Goriica⁶: 1 batalion saperów /nowy meldunek/,
- rejon Wisłok Wielki - Komańcza - Łupków - Cisną - Baligród: według ostatnich meldunków po przerzuceniu części jednostek został tam tylko prawdopodobnie 1 pułk piechoty, 1 chorągiew kawalerii, 1 oddział obrony przeciwlotniczej [działa], słabsze jednostki cyklistów i saperów. Jednostki zostały przerzucone podobno na zachód.

Z rejonu Sanok i Lisko³ nie uzyskaliśmy żadnych meldunków poza jednym, z którego wynika, że w Sanoku kwateruje większa jednostka/prawdopodobnie część 2. Dywizji/. Według niepotwierzonego meldunku z niemieckiego źródła, w rejonie Stary Sącz - Nowy Sącz są zgromadzone dwie dywizje z nieznaną liczbą artylerii. Niniejsze jednostki przerzucone zostały podobno z rejonu Krynica Zdrój - Muszyna i możliwe, że też z rejonu na południe, [na] połud. zach. [od miasta] Sanok.

Zbocza na północ [od rejonu] Grywałd - Krościenko - Obecze (?) są podobno zajęte przez 1 pułk strzelców podhalańskich i artylerię o nieznannej sile.

Inne niemieckie źródło podaje, że w rejonie [na] półn. i wsch. [od miejscowości] Krościenko znajduje się 3. pułk strzelców podhalańskich i artyleria o nieznannej sile.

(...) [Pozostała część dokumentu (II.) dotyczy Węgier i sytuacji tam panującej, głównie na pograniczu słowacko-węgierskim. Jeżeli chodzi o wydarzenia dotyczące Polski warto przytoczyć ostatnie zdanie, które jest następujące:]

II. Węgry:

W dniu 30.8.1939 podobno opuściło [Węgry] 6 oficerów i 1800 żołnierzy „Szabadcsapat”, którzy walczyć będą po stronie polskiej przeciwko armii niemieckiej /meldunek z Koszyc/.

Podsumowanie:

a) **Polska:** Uzyskane informacje wskazują na to, że część jednostek z rejonu Jaśliska - Czeremcha - Cisną przerzucona została prawdopodobnie do rejonu Stary Sącz - Nowy Sącz. W rejonie dowództwa Rázus⁷ nie stwierdziliśmy żadnych zjawisk, które wskazywałyby na bojowe zamiary armii polskiej aż do rejonu Stary Sącz - Nowy Sącz - Krynica Zdrój - Muszyna, gdzie gromadzą się, jak już wcześniej w przeglądzie wspominaliśmy, silniejsze elementy.

(...)[Dwa następne zdania podsumowania dotyczą Węgier].

Czytelny podpis: /-/

Naczelnik Sztabu:
mjr Novotný

Wyjaśnienia do tekstu:

2. Krzówka oznacza prawdopodobnie skrót miejscowości Krzyżówka

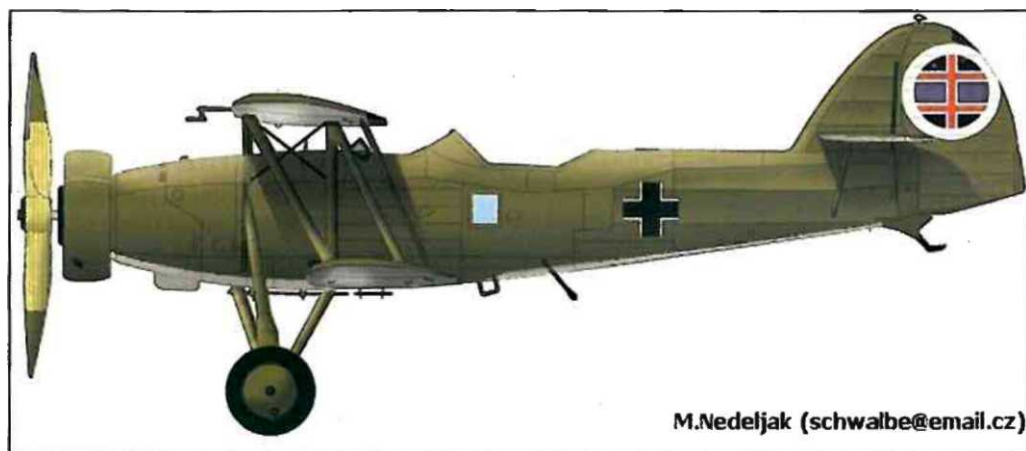
3. Listo jest starym, używanym jeszcze w okresie międzywojennym oznaczeniem miasta Lesko

4. Dembno jest prawdopodobnie błędnym oznaczeniem miejscowości Dębno

5. Plk. Pulanich był dowódcą 1. Dywizji Armii Słowackiej o kryptonimie Jánošík

6. Goriica jest prawdopodobnie błędnym oznaczeniem miasta Gorlice

7. Rázus - layptonim oznaczający 3. Dywizję Armii Słowackiej



Rysunek samolotu Letov Š-328, użytego w czasie kampanii wrześniowej

Bemolak-Numer 11055/Poufhe. 2. Wydział 1939

Stanowisko dowództwa 3 września 1939 o godz. 16.00

Pieczątka - „ PILNE ”

Przegląd wiadomości nr 4

L P o l s k a :

W rejonie na wsch. od Tatr Wysokich aż po wschodnie granice naszego państwa stwierdzone zostały następujące części V. /Kraków/ i X. /Przemyśl/¹ korpusu armii i tak:

- w rejonie Krośnica - Piwniczna - część oddziałów 21. Dywizji Górskiej,
- Nowy Sącz - Stary Sącz i na prawym brzegu Dunajca, 2. Dywizja Piechoty, artyleria i różne inne oddziały /źródło niemieckie/,
- w rejonie [miejscowości] Jasłów⁸ - 1 rezerwowa dywizja /prawdopodobnie 21. Dywizja Zapasowa, źródło niemieckie/,
- w rejonie [miasta] Sanok i na południe [od niego], oddziały 2. Dywizji,
- w rejonie [miasta] Krosno i na południe, oddziały 1. Dywizji, których przynależność nie została stwierdzona,

Z walk w ciągu 2/9 [1939] otrzymaliśmy następujące meldunki:

- w rejonie Krośnice - Piwniczna - oddziały 3. i 4. pułku strzelców podhalańskich. Pułki posiadają po jednym oddziale artylerii górskiej,
- w rejonie [miejscowości] Tylicz, 1 kompania dział przeciwpancernych,
- na skraju lasu [na] północ [od miejscowości] Zdynia, jednostka o nieznannej sile,
- na skraju lasu [na] wsch. [od miejscowości] Konieczna, jednostka o nieznannej sile,
- w rejonie Tylawa - Barwinek - 1/1 KOP /Korpus Obrony Pogranicza/,
- w rejonie [miejscowości] Czeremcha, ciężkie karabiny maszynowe,
- na tryg. 641 [wzniesienia] Kiczara (Kiczera) /[na] zachód [od miejscowości] Wisłok Wielki/
- na drodze [na] wsch. [od miejscowości] Komańcza - 1 kompania dział przeciwpancernych,
- w rejonie [miejscowości] Oslawica, [na] północ [od miejscowości] Łupków, jednostka o nieznannej sile, wycofała się.

Artyleria:

Stwierdzona została na następujących miejscach:

- w dolinie płn.od koty 1050 *[na] północ [od miejscowości] Grywałd/* - 1 bateria artylerii lekkiej *[grubego kalibru]*,
- w dolinie Dunajca, około 2 km *[na] północ [od miejscowości] Krościenko,* 1 bateria artylerii lekkiej *[małego kalibru]*,
- w dolinie *[na] północ [od miejscowości] Kokuszka /około 4 km [na] północ [od miejscowości] Mnišek nad Popradom/* 1 bateria artylerii lekkiej *[małego kalibru]*,
- w lesie *[na] płn.wsch. [odmiejscowości] Zdynia,* 1 bateria artylerii lekkiej *[małego kalibru]*.

Aktywność lotnictwa nieprzyjaciela widoczna była na kierunku Jaślicka - Krajna Polana **II** samolot myśliwski/.

W ciągu dnia 2/9 [1939] z polskiej strony przeprowadzonych zostało kilka wypadów i tak:

- o godz. 01.45 napadnięta została straż finansowa *[celnicy]* w miejscowości Cigelfka, *[na] płn.zach. [miastá] Bardejov,* nieprzyjaciół został odparty,
- o godz. 09.00 podczas stałaniny przy tunelu Łupkowskim zastrzelony został polski porucznik Częstochowski, dowódca 1/1 kompanii KOP z Barwinka,
- o godz. 11.40 przeprowadzony został wypad z 1 karabinem maszynowym na naszą stronę granicy po drodze Czorsztyń - Czeremcha,
- o godz. 11.45 przeprowadzony został wypad przy Przełęczy Dukielskiej i słabsza polska jednostka zajęła płn. skraj *[miejscowości] Niżny Komárník.* Podczas tego wypadu zbiegł do naszych jednostek polski żołnierz Robert Smoliński z 1. kompanii KOP.

Budowa umocnień:

Według meldunków z różnych źródeł, oddziały 3. i 4.pułku strzelców podhalańskich znajdują się w wykopanych rowach,

- w rejonie *[miastá] Piwniczna,* na zachodnim i wschodnim brzegu Dunajca zbudowane są umocnienia,
- na wzniesieniach *[na] północ [od rejonu] Wierchomla - Krynica Zdrój* są wykopane rowy strzeleckie,
- na wzniesieniach *[na] północ [od rejonu] Długie - Wysowa - Żydowskie - Olchowiec* zbudowane są rowy.

Propaganda:

Propaganda polska działa głównie na wschodnim odcinku 3.Dywizji. Polscy żołnierze krzyczą do naszych żołnierzy, aby nie atakowali, ponieważ Polacy nie chcą strzelać do Słowaków.

Sytuacja wewnętrzna:

Działalność mniejszości ukraińskiej w Polsce jest zauważalna w ten sposób, że kradną ukrywają broń i przygotowują powstanie.

(...) [Pozostała część dokumentu (II.) dotyczy Węgier i sytuacji tam panującej, głównie w pograniczu słowacko-węgierskim. Jeżeli chodzi o wydarzenia dotyczące Polski, warto przytoczyć następujące zdania]:

II. W e g r y:

W Koszycach urządzone zostało biuro werbunkowe „Szabadcsapat”. Formacja mniejsza wydaje również czasopismo „Sorakozó”.

W dniach 30 i 31 VTII br. stwierdzono w miejscowości Snina i Stakčín obecność polskich oficerów.

Podsumowanie:

Polska: Koncentracja jednostek w rejonie Nowy Sącz - Stary Sącz sygnalizować by mogła bojowy zamiar tych jednostek prawdopodobnie na kierunku zachodnim.

Węgry: Z uzyskanych meldunków trudno określić zamiary armii węgierskiej.

Zakończone o godz. 18.15.

Czytelny podpis: /-/

Naczelnik Sztabu:
mjr Novotný

Wyjaśnienia do tekstu:

1. Dotyczy Armii „Kraków” i Armii „Karpaty”

8. *Jasiów* jest prawdopodobnie błędnym oznaczeniem miasta Jasło

Bernolák-Numer 11.097. Poufne. 2. Wydział 1939

Stanowisko dowództwa dnia 10 września 1939 o godz. 11.00

Przegląd wiadomości nr 7**I. Polska:**

W ciągu dnia 9/9.1939 jednostki niemieckie dotarły w rejon około 15 km na płn. *[od miejscowości]* Goriica⁶ i rejonu Jasło.

1. Na odcinku Rázusa⁷ w rejonie *[na]* wsch. *[od miejscowości]* Tylawa uzyskaliśmy od uciekinie-

rów następujące informacje:

- jednostki nieprzyjaciela z rejonu Jaśliska - Wola Niżna wycofały się w kierunku na Rymaków,
 - pomiędzy *[rejonem]* Wola Niżna - Wola Wyżna własne jednostki natrafiły na pole minowe,
 - o godz. 19.30 z Wisłoka Wielkiego do rejonu *[miejscowości]* Komańcza przerzucona została mniejsza jednostka KOP i straży finansowej *[celnicy]*,
 - w Komańczy stwierdzono tylko mniejszą jednostkę, którą wzmocniła straż finansowa i KOP z Wisłoka Wielkiego,
 - jednostki nieprzyjaciela z rejonu *[miejscowości]* Łupków wycofały się podobno na północ, prawdopodobnie do Komańczy,
 - w rejonie Kożuszne - Kulaszne stwierdzono prawdopodobnie 1 batalion piechoty.
2. Własny lotnik melduje:
- 05.10 na drodze Tylawa - Dukla - Krosno nie stwierdzono żadnego ruchu,
 - 05.35 Krosno: lotnisko nieprzyjaciela jest zniszczone; na lotnisku 5 samolotów,
 - 05.43 Komańcza: 15 samochodów ciężarowych jadących w kierunku na *[miejscowość]* Tarnawa,
 - 05.50 Szczawne: pożar obiektu przemysłowego,
 - 05.45 na drodze Besko - Zarszyn: kolumna piechoty o długości około 200 m,
 - 05.50 płonie zachodnia część osady Jaśliska,
 - 05.55 Tarnawa: 10 samochodów ciężarowych jadących w kierunku na Sanok,

- 06.00 około 1 km [na] północ [od miejscowości] Czeremcha: 5 samochodów ciężarowych jadących w kierunku na Jaśliska,
 - 06.05 Sanok: kolumna 40 wozów jadących w kierunku na Besko,
 - 06.15 w rejonie [miejscowości] Pisarowce nic nie stwierdzono.
3. Działalność lotnictwa nieprzyjaciela nie była w ciągu dnia 9/9.1939 meldowana.

(...) [Pozostała część dokumentu (II.) dotyczy Węgier i sytuacji tam panującej, głównie na pograniczu słowacko-węgierskim].

Podsumowanie:

Polska: W wyniku operacji jednostek niemieckich w rejonie Przełęczy Dukielskiej jest nieprawdopodobne, aby nieprzyjaciel w rejonie na wschód od Tylawy mógł stawiać ważniejszy opór.

Czytelny podpis: /-/

Z rozkazu: Naczelnik
Sztabu:
mjr Novotný

Wyjaśnienia do tekstu:

- 6. Gorlica jest prawdopodobnie błędnym oznaczeniem miasta Gorlice
- 7. Rázus - kryptonim oznaczający 3. Dywizję Armii Słowackiej

Bernolák-Numer 11.104. Poufne. 2. Wydział 1939

Stanowisko dowództwa dnia 11 września 1939 o godz. 08.00

Przegląd wiadomości nr 8

I. Polska:

1. Rozmieszczenie sił nieprzyjaciela:

Z rejonu Jaśliska słabsze jednostki nieprzyjaciela wycofały się do rejonu [miejscowości] Królik Wołoski /[najpółnoc [od] koty 588/. Ich skład jest nieznan.

- w [miejscowości] Cisną /[na] płn. wsch. [od miejscowości] Snina/ stwierdzona obecność jednostki nieprzyjaciela o liczebności około 2000 osób,
- Baligród: większa liczba wojska nieprzyjaciela. Jednostki w Cisnej i w Baligrodzie zajmują rowy, które się ciągną dalej po wzniesieniach Kielczawa - Kalnica - Kulaszne.

2. Własny lotnik melduje:

- 09.45 miejscowość Turzańsk płonie wraz z fabryką; most przy miejscowości zniszczony,
- 10.05 miejscowość Wujskie płonie,
- 10.15 Sanok: osada i dworzec spokojne, żadnego ruchu,
- 10.45 Rymanów: osada i lotnisko puste,
- 10.50 własny lotnik ostrzelany w rejonie [miasta] Krosno 12 granaty z nieprzyjacielskiego działła obrony przeciwlotniczej/,
- 10.55 lotnisko Moderówka puste,

- 14.35 mosty przy [miejscowości] Zastaw przez Sanok⁹ są zniszczone, osada Lisko³ nad rzeką Sanok⁹ w płomieniach,
- 14.42 rejon [miejscowości] Zagórz pusty, na drodze Zagórz - Lisko³ 2 baterie jadące w kierunku Olszanicy,
- 15.00 rejon Zagórz — Zasław: własny samolot napadnięty przez polski górnoskrzydło wyj. jednopłatowiec — samolot myśliwski. Własny klucz myśliwców rozpoczął walkę z myśliwcem nieprzyjaciela. Wynik jest jeszcze nieznanym.

3. Sytuacja w Polsce:

Według uzyskanych informacji zarówno w armii polskiej, jak też wśród ludności cywilnej panuje pewnego rodzaju zamęt. Urzędy starają się ludność uspokoić twierdzeniem, że jednostki niemieckie posuwają się naprzód tylko tam, gdzie przeciwko nim walczą legie czeskie.

Ludność cywilna na obszarze okupowanym /głównie Rusini [Łemkowie]/ zachowuje się w stosunku do naszego wojska przyjaźnie.

W rejonie [miasta] Zakopane i na odcinku Rázus⁷ w rejonie [miejscowości] Smolnik występuje znaczny brak artykułów spożywczych; najbardziej doskwiera brak soli i papierosów [tytoniu].

(...) [Pozostała część dokumentu (II.) dotyczy Węgier i sytuacji tam panującej, głównie na pograniczu słowacko-węgierskim. Warto na pewno jednak przytoczyć kilka zdań dotyczących Polski].

II. Węgry:

Z dość wiarygodnego źródła uzyskaliśmy meldunek, że Węgrzy są zadowoleni z wrogości polsko-niemieckiej; są przychylni Polsce i w razie potrzeby wystąpią przeciwko Niemcom, ponieważ podobno i tak wiedzą że Niemcy będą ich okupować.

Z Użhorodu przez Tibrawę w kierunku północnym są przewożone samochodami wojskowymi osoby cywilne. Są to podobno terroryści węgierscy, członkowie „Szabadsapat”, którzy są przerzucani do Polski.

Według dotychczas niepotwierdzonej wiadomości w dniu 5/9. br widziano w Użhorodzie polskich oficerów i żołnierzy.

Podsumowanie:

Polska: W wyniku zajęcia Sanoka przez wojska niemieckie oczekiwać można, że nieprzyjacielskie elementy z rejonu Szczawne - Kalnica - Cisną - Królik Wołoski nie będą stawiać opom i wycofają się w kierunku wschodnim.

Zakończono: 11/9.1939 o godz. 10.30

Czytelny podpis: /-/

Z rozkazu: Naczelnik
Sztabu:
mjr Novotný

Wyjaśnienia do tekstu:

3. *Lisko* jest prawdopodobnie błędnym oznaczeniem miasta Lesko

7. *Rázus* - kryptonim oznaczający 3. Dywizję Armii Słowackiej

9. *Sanok* jest prawdopodobnie błędnym oznaczeniem rzeki San



Rysunek samolotu Avia B-534 używanego w kampanii wrześniowej

Zakończenie

Ogólnie biorąc, kampania polska zakończyła się względnym sukcesem Słowacji. Armia słowacka podczas całej wyprawy na Polskę straciła tylko 18 żołnierzy, 46 zostało rannych, a 11 uważano za zaginionych. Piloci, którzy wzięli bezpośredni udział w napaści na Polskę, nie ponieśli żadnych strat. Rozkazem z dnia 23 września 1939 roku gen. Čatloš zarządził początek demobilizacji jednostek wojskowych „Bernoláka”.

Po zakończeniu działań i okupacji Polski, którą – zgodnie z tajnym porozumieniem J. von Ribbentrop - W. Mołotow - napadła zdradziecko od tyłu 17.09.1939 roku armia sowiecka, Adolf Hitler przysłał premierowi słowackiego rządu, drowi Jozefowi Tiso, telegram dziękczynny. Niemiecki kanclerz dziękował w nim *za zdecydowane stanowisko i za wypróbowane braterstwo broni*. W telegramie zapewniał, *że naród niemiecki i jego rząd takie stanowisko w pełni docenia i w pełnej mierze wynagrodzi*.

Doceniając zasługi Państwa Słowackiego, w październiku 1939 roku Adolf Hitler uczynił dwa wielkoduszne gesty. Pozwolił na przyłączenie do Słowacji miejscowości i obszarów Orawy i Spiszą, które na mocy układów pokojowych i rozstrzygnięć dyplomatycznych w latach 1920-24 i w 1938 roku znalazły się w granicach Polski, oraz przyznał drowi Jozefowi Tiso Krzyż Wielki Niemieckiego Orła, z okazji jego jednomyślnego wybrania przez parlament słowacki na prezydenta Państwa Słowackiego (26.10.1939).

Przyłączenie polskich obszarów Orawy i Spiszą uchwalili słowaccy posłowie w ustawie z 22.12.1939 roku. I tak, według przekonania niektórych krótkowzrocznych polityków, sprawiedliwości stało się zadość. Tereny słowackie, zajęte kiedyś na mocy niesprawiedliwych układów przez Polskę, powróciły wreszcie do Macierzy. Skończyć się miał też ucisk narodowy żyjących na tych obszarach Słowaków. Co więcej, Słowacja pozbyć się miała agresywnego sąsiada, likwidując niebezpieczeństwo zagrażające młodemu państwu. Chociaż teraz nastał dla narodu polskiego trudny okres okupacji, miała być to przede wszystkim „zasługa” polityki jego przedstawicieli, którzy mu zgotowali los, jakiego naród słowacki – dzięki swoim przywódcom – uniknął.

Po zakończeniu kampanii wojennej przeciwko Polsce, armię słowacką zorganizowano na wzór niemiecki. Do strategicznych zakładów przemysłowych i słowackich jednostek wojskowych zostali przydzieleni niemieccy doradcy. Ich zadaniem była kontrola modernizacji armii słowackiej, wyposażenia, rezerw materiałowych i ludzkich. Niemcy przeniknęli głęboko do wszystkich dziedzin gospodarki słowackiej, wojskowości, życia społeczno-politycznego, decydująco wpływając na politykę zewnętrzną i wewnętrzną Państwa Słowackiego. Potwierdziły to nawet słowa dra Jozefa Tiso, wypowiedziane na zjeździe Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSES - czyli *Słowackiej Partii Ludowej Hlinki*) w Trenczynie (30.09. - 1.10.1939 r.), którymi scharakteryzował ówczesną politykę słowacką: *Wybraliśmy orientację niemiecką. I idziemy z tą orientacją, ponieważ w nią wierzymy... Ja sam zapewniłem Hitlera, że Państwo Słowackie nigdy go nie zawiedzie.*

I rzeczywiście. W ciągu pół roku istnienia samodzielnego państwa Słowaków zorientowanie będących u steru rządu narodowego polityków na Hitlera, dążącego do likwidacji i zagłady Słowian, doprowadziło do wrogości w stosunku do Czechów i Polaków. Później natomiast naród słowacki nieświadomie i na pewno wbrew własnej woli włączony został do niemieckich podbojów Bałkanów (Jugosławia, Grecja) i wojny z Rosją Radziecką.

Podziękowanie:

Autor dziękuje niniejszym Mgr. Petrovi Králčakovi, dyrektorowi VHÚ Tmavá oraz jego współpracownikom za okazane zrozumienie i pomoc źródłową przy napisaniu powyższej relacji.

Bibliografia:

1. Jozef KJimko, *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*, Bratislava 1980 - cit.: Fedor Hondek, *Vznik hraníc Slovenska*, 1931.
2. *Vojenský historický ústav Trnava - spisy tajné a dôverné veliteľstva „Bernolák”*.
3. Ing. arch. Štefan Androvič, *Poľské ťaženie*, Historia. Revue o dejinách spoločnosti.
4. Ph Dr. Anton Hrnko, *Nemecká vojenská misia na Slovensku 1939-1944*, Historia. Revue o dejinách spoločnosti, 2/2002.
5. Jozef Lettrich, *Dejiny novodobého Slovenska*, wyd. Archa, Bratislava 1993.
6. *Slovenskí letci - boj pokračuje (poľská kampaň)* - sygn. Peter, www.Ubertas.host.sk
7. Różne materiály i fotografie z Internetu zwłaszcza z katalogu www.atlas.sk, <http://sturmovik.webzdarma.cz/svzUetadla.html>, www.google.sk